

Otcovství u porodu: Re-konstrukce genderových vztahů v rodině¹

Delivering Fatherhood: Re-constructions of Gender Relations in the Family

Iva Šmídová

ABSTRACT The text thematises contemporary Czech fatherhood based on the experiences of couples that delivered their first child with both parents present. The research concentrates on the event of childbirth and the gender aspects of this stage of family life, and on the re/productive mechanisms of gender while analyzing the expectations and coping strategies of the parents described in the interviews. The theoretical context of the research is set within sociological gender studies, the gendered structure of society, its reproduction and change. Additionally, the paper reflects on recent political debates on the “reconciliation of home and work”, “equal opportunities in the family”, and “promoting active fatherhood.” The results of a recently completed empirical study of soon-to-be parents and new parents are also offered for discussion and critical reflection.

KEY WORDS division of labour, fatherhood, gender, parenting, reproduction of the gendered structure of society within the family, transformation of fatherhood

Péče o děti a jejich výchova, starost o domácnost, placená práce – tedy zaměstnání – a další seberealizační aktivity tvoří linie a etapy životních drah řady lidí. Pozornost věnovaná tématu rodičovství bývá v sociologii tradičně zaměřena především na podoby mateřství, v poslední době přibýlo politicky relevantní témata balancování práce a rodiny a také téma otcovství – jeho měnící se podoby nebo analýzy neadekvátní, tj. zakonzervované praxe. Tento text se zaměřuje na téma „otců u porodu“ v českém prostředí. Před dvaceti lety byla praxe přítomnosti doprovodu rodičky na porodním sále ještě téměř nemyšlitelná, před deseti lety už se o této „módě“ veřejně debatovalo, před pěti lety již byla v řadě českých porodnic běžnou praxí. Otcové u porodu se objevují i v širším kontextu debaty o potenciální proměně genderových vztahů v soukromé sféře, spolu s politicky aktuálními tématy tzv. „aktivního otcovství“. Následující analýza nabízí reflexi fenoménu otcovství u porodu v českém prostředí z hlediska sociologických genderových přístupů na základě empirické výzkumné sondy realizované v roce 2006. Výzkum měl ambici přesáhnout téma samotné přítomnosti

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 1/2008. S. 11–34. ISSN 1214-813X.

¹ Text byl dokončen také díky stipendiu A. W. Mellon Fellowship absolvovanému na IASH (The Institute for Advanced Studies in the Humanities), University of Edinburgh v létě 2007 (<http://www.iash.ed.ac.uk>). Studie vznikla s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy – výzkumný záměr „Reprodukce a integrace společnosti“ (MSM002 1622408).

obou partnerů u porodu a vztáhnout je na rodinnou praxi, jež událost porodu následuje – tedy partnerské strategie každodenního chodu rodiny. Longitudinální povaha projektu zahrnovala standardizované šetření formou dotazníků v předporodních kursech pro nastávající rodiče prvního dítěte a byla následována rozhovorem zhruba 3–6 měsíců poté, co se dítě narodilo. Z bohatého analytického materiálu byla pro tento text vybrána témata, jež souvisí s událostí porodu v kontextu re-produkce genderových vztahů v rodinném prostředí.

Teoretické koncepty, jež orientovaly prezentovaný výzkum, tvořily partnerské strategie sloužící ke „zvládnutí“ rodiny (Hølter 2003), hledání kompromisů mezi stereotypy a praxí genderových vztahů v konkrétní rodině prezentované ve feministických výzkumných i teoretických analýzách (Hochschild a Machung 1990, Segal 1990, Badinter 1999, Statham 1986) a přístupy kritických mužských studií k re-konstrukcím podob mužství (Connell 2002, 1995, Connell a kol. 2005, Kimmell 1987, Hobson 2002, May a Strikwerda 1996). Ty byly doplněny o obecnější přístupy k mechanismům podmíněnosti individuálních voleb a re/produkce genderu a genderové struktury společnosti (Laqueur 1996, Bourdieu 2000, Havelková 1995, Harding 1986, Acker 1990). Tyto zdroje podrobuji mimo jiné kritické reflexi trendy, jež jsou ve veřejné debatě prezentovány jako žádoucí a slibné a mezi něž patří i angažovanost mužů v rodině. To, nakolik – pokud vůbec – přítomnost otců u porodu ovlivňuje výkon individuálních rodičovských rolí nebo mění stereotypy v oblasti genderových vztahů, je téma na řadu systematických výzkumných studií. Tento výzkumný příspěvek se omezí na reflexi partnerského „zážitku“ otce u porodu zachyceného ve výpovědích čerstvých rodičů prvního dítěte a přinese podněty relevantní pro analýzu forem a proměn českého raného rodičovství jak v rovině deskriptivní, tak analytické.

Genderové vztahy v rodině

Partneři vstupují do (v našem případě heterosexuálního) vztahu s individuálními představami o správných genderových rolích v rodině, o způsobech naplnění žádoucí podoby rodičovství, jež získali jednak v původní rodině, jednak prostřednictvím dalších socializačních činitelů. Hledání kompromisu mezi těmito vstupními představami, posílenými následnou realitou nutnosti péče o dítě, popsala již řada výzkumů (Hochschild a Machung 1990, Statham 1986) a na strukturní bariéry a genderové stereotypy upozorňují i další analýzy (Bourdieu 1998, Badinter 1998, 1999, Kimmel 1987, Harding 1986). Tato témata bývají v poslední době spojována s rizikovostí moderní společnosti, s novými nejistotami životních drah a tlakem na jejich individualizaci (Giddens 1998, Beck 2004).

Speciálně přístup mužů ke své roli v soukromé sféře bývá někdy ve feministické sociologické literatuře označen za neadekvátní, zpomaleně reagující na společenské změny v postavení žen (Hochschild a Machung 1990, Segal 1990, Badinter 1999) a proměňující se podoby rodiny (Hølter 2003). Na druhou stranu se v akademickém výzkumu setkáváme s pozorností soustředěnou na „světlé výjimky“ mužů, již vybočili z tradičního genderového rodinného uspořádání (Hobson 2002, Madsen 2004) a do nichž vkládá naději řada autorek a autorů jako do jedné z reálných možností, jak „udržet“ rodinu (tzv. „normální“ rodinu, heterosexuální vícegenerační svazek, v jehož prostředí se realizuje biologická reprodukce společnosti).

Podle Høltera (2003) se může s příchodem dítěte (dětí) do rodiny konstelace rodinného uspořádání a dělby práce mezi partnery vyvíjet v několika liniích, jež tento autor pro oblast Skandinávie orientačně popisuje pomocí tří modelů a přechodů mezi nimi. Jedním z modelů je plná rovnost, kdy si partneři rozdělí placenou i neplacenou práci stejným dílem a oba chodí do zaměstnání. Druhý model představuje vzor „jeden a půl“, kdy žena pracuje na částečný úvazek a muž na plný. Třetí model je klasickým „chlebovárcovským“ uspořádáním, kde muž zajišťuje finanční příjem rodiny a žena neplacenou práci doma a péči o děti. Podobně jako Hølter popisuje tyto modely rodinného uspořádání řada dalších autorek a autorů, kteří zároveň nabízejí „typologie“ mateřských a otcovských rolí, které se na příslušné modely váží (například Hochschild a Machung 1990, Segal 1990, May a Strikwerda 1996 atd.).

Hølter (2003) ovšem v této souvislosti popisuje nejen typologii rodičů, ale soustředí se i na rozbor sociálního systému, struktury, jež některým modelům rodinného uspořádání klade do cesty překážky a jiné preferuje. Kromě podle něj již ustoupivšího chlebovárcovského modelu upozorňuje na následný „sprinkle system“, tedy jakýsi rozprášený model, který v severských zemích předcházel dnes stále častějšímu pečovatelskému rodinnému uspořádání. Proces přechodu ze „sprinkle“ systému na systém pečovatelský umožňuje zvýraznit existující patriarchální bariéry; především způsob, jakým je v rozprášeném modelu dominantní málo-pečující model mužství odměňován: společnost v podstatě podporuje – pomocí ekonomických stimulů – chlebovárcovskou, finančně zajišťující roli, spíše než roli pečovatelskou. Tento systém udržuje muže mimo aktivity vztahující se k péči, profesionálním pečovatelským profesím, stejně jako mimo pečovatelskou roli v soukromém životě (Hølter 2003: 25). Ovšem „sprinkle“ systém nefunguje jen v ekonomické sféře, má i dimenzi sociální, kulturní a psychologickou. Je spojen se sociálními sankcemi za projevy odmužštění, s opovrhováním slabostí a s bojem za „model moci“. Dvě základní ideologická poselství tohoto systému se podle Høltera zakládají na premise muže jako tvrdý, na vnějšek orientovaný, instrumentální typ („hard outgoing instrumental type“) se syndromem „pokračuj, dokud nepadneš“. Jedno poselství říká: muži jsou postradatelní/nahraditelní („men are expendable“), druhé: muži se nestarají („men do not care“). Ukazuje se, že tento systém ekonomické diskriminace zasahuje stejnou měrou pečující osoby obou pohlaví. Jmenovaný rozprášený model spojuje mužství s úspěchem, genderem a třídou velmi specifickým způsobem. Muži, kteří mají největší vliv mezi muži, jsou ti, kteří mají nejmenší zájem na rozvoji pečovatelského mužství. A jako kulturní protějšek: to, co nakonec získává status nejdůležitějších mužských záležitostí, jsou činnosti péči nejvzdálenější (Hølter 2003).

K nesnázím i úspěchům pečovatelských podob mužství vztazeným na prostředí Skandinávie i dalších zemí především západní Evropy nabízí tento text kontrapunkt v podobě několika poznatků z českého prostředí. Podobně jako výše citovaní autoři kriticky hodnotí zahraniční zkušenosti; ani v domácím prostředí nelze pečovatelský ideál otcovství/mužství pouze bezmezně vítat. Důkladný popis společenských struktur mužské dominance a dividend, které z jeho udržování řadě lidí plynou (Connell 1995), jasně naznačuje, že i otcové aktivně zapojení do předporodních příprav jsou produkty tohoto systému, a tudíž životní strategie individuálních otců a jejich partnerek mohou sice dosavadní struktury nabourávat, ale také jen reprodukovat v modifikované verzi, která genderové vztahy nijak výrazně neproměňuje.

I v České republice obsahují v poslední době veřejné debaty o očekávání adekvátního naplnění tzv. ženského a mužského jednání či role ve společnosti odkazy na nutnost skloubit práci a rodinu či osobní život. Objevuje se tedy nová rovina institucionalizovaného spojování sfér, jež bývaly tradičně interpretovány jako oddělené, jakkoliv se v praxi sociálních aktérů prolínaly. V tomto smyslu je podstatné, že k činnostem či dokonce vlastnostem spojovaným se soukromou nebo s veřejnou sférou není nutné přiřadit automaticky ženy nebo muže. Socializací v různě genderovaných prostředích si individuální aktéři osvojí kompetence, které jsou schopni podle potřeby uplatnit bez ohledu na to, zda jde o takzvaně mužskou nebo ženskou práci. Problém je ve stereotypním spojení mužů s kariérou a žen se sférou péče a zázemí.

Zapojení otců do rodiny tak má být prospěšné (v rovině politické debaty) nejen konkrétním rodinám, ale má přinést i sociální užitek: když se (také) muži označí za pečovatele starající se o své děti, ukončí tím neustálé označování některých činností jako „ženské práce“ (May a Strikwerda 1996: 208). Jakkoliv jde o politicky provokativní tvrzení, v podstatě vystihuje problém, který byl již vícekrát popsán. Podle řady výzkumů (Hølter 2003, Hobson 2002) je právě soukromá sféra, a genderové vztahy v jejím rámci, klíčovou pro porozumění sociálním trendům. A analýzy této oblasti jsou pak jádrem vysvětlení přetrvávajících a měnících se forem ženství a mužství, stejně jako snahy o porozumění těmto formám.

Česká otcovství a porod

K úvahám nad tím, jak vypadají v českém prostředí formy „dobrého otcovství“, zatím chybí relevantní referenční rámec, neboli odpověď na otázku, co vůbec znamená být otcem v českém prostředí. Na rozdíl od normativních obsahů mateřství představuje otcovství spíše prostor nedostatečně vymezený, minimálně v jeho rovině soukromé (chlebovácká role je naplňována ve sféře veřejné, přičemž je doplněna o „funkci“ v běžném chodu rodiny). Mnohdy protichůdné požadavky na dnešní české matky (srovnej například Janoušková 2004, Janoušková a Sedláček 2005, Šmídová 2004a) se však začínají odrážet i ve změnách zasahujících obsahy otcovství.

Některé aspekty tématu otcovství se dostaly na agendu sociální politiky se vstupem ČR do Evropské unie, v oblasti výzkumné zatím existuje jen několik dílčích studií. Tématu genderových rolí se věnuje výzkumná zpráva Maříkové a Radimské (2003), která poukazuje na fakt, že ani nástup muže přímo na rodičovskou dovolenou nemusí nutně vyvolat radikální změnu postojů a chování spojených s genderovými rolemi v rodině. Totéž může platit o zkušenosti otce u porodu, která je navíc časově velmi omezenou záležitostí a ve vztahu k níž výzkumy naznačují, že je to délka stráveného času v rodině a ne jen intenzita zapojení či zážitku, která přístup mužů k angažovaným formám otcovství a genderovým rolím mění (Hølter 2003, Hobson 2002, Madsen 2004, Maříková a Radimská 2003). Několik textů pracuje spíše s „rolí muže v rodině“ než s „otcovstvím“ a poukazuje na to, že čas strávený v práci mohou muži vnímat jako čas věnovaný rodině formou finančního přínosu (Maříková a Radimská 2003; ve slovenském prostředí toto spojení problematizuje Chorvát 1999).

Cílem dále představeného výzkumu nebyla snaha vymezit obsahy definic současných českých podob otcovství, ale spíše vystihnout mechanismy, jež se na konstituci normativních

trendů podílejí. Genderová relevance re-produkce otcovství ve vztahu k formám mateřství zůstává nutně vztažena k dalším kritériím sociální stratifikace (status, etnicita, věk); primární snahou orientující tento projekt tak bylo zachytit dynamiku a procesualitu genderových vztahů. Konkrétní vymezení „stavů otcovství“ má jen dočasný a místně omezený charakter, zatímco strategie a taktiky partnerů při vyjednávání či intuitivním děláním genderu (West a Zimmermann 1991, Connell 2002) pomáhají odkrýt normy a prostory pro jejich redefinice jako součásti symbolických systémů dnešní české společnosti. Genderové univerzum (Harding 1986), jež je v symbolické rovině vyjádřením očekávání spojených s genderovanou dělbu práce a je uplatňováno v individuálních životních trajektoriích aktérů, je možné poodkrýt právě vstupem do etapy životního cyklu, kdy partneři zažívají v důsledku narození prvního dítěte radikální zásah do dosavadního nastavení svého vztahu. Jak zafungují společenské struktury maskulinní dominance (Bourdieu 2000) v redefinici partnerského/rodičovského rodinného nastavení? Jaké legitimizace zvoleného uspořádání budou použity?

Období přechodu k rodičovství a konkrétně zlom v podobě narození prvního potomka nebyly zvoleny pro výzkumnou sondu v českém prostředí náhodou. Fenoménu přímé přítomnosti otců u této události – tedy zážitku porodu – bývá někdy přisuzován klíčový význam pro navázání vztahu k dítěti, menší souvislost je dokládána ve vztahu k zapojení do rodičovské péče. Rozhodně lze konstatovat, že se přítomnost otce u porodu stala každodenní záležitostí a někdy i normativním požadavkem: externě posouditelnou známkou „dobrého otce“. Sugestivní otázka „Byl jsi u porodu?“ kladená dnes čerstvým otcům se stává položkou na měřítku jeho „otcovské identifikace“ s dítětem a se svojí rodičovskou rolí, bez ohledu na to, že samotná přítomnost partnera u porodu nemusí mít žádný vliv na podobu jeho otcovské role (doprovod u porodu může být výsledkem jeho dlouhodobé přípravy na rodičovství, ale i otázkou zvědavosti, nátlaku partnerky nebo okolí či náhodným vyústěním průběhu porodu).

Zevrubná statistika procentuální přítomnosti otců u porodu neexistuje, z nedávných údajů několika konkrétních porodnic vyplývá, že otcové u porodu jsou běžnou praxí. Například v brněnské fakultní porodnici na Obilním trhu se doprovázející osoba, nejčastěji partner – otec, porodu účastní v 64 % případů (Štancelová a Malá 2004), jindy byl jako fakt uveden údaj, že „v dnešní době se porodu účastní asi polovina tatínků a já jako porodník považuji přítomnost otce při porodu za věc běžnou a přirozenou“ (Vebera 2004). Zdá se, že obavy z normativního nátlaku na přítomnost otce u porodu, s jehož projevy se můžeme běžně setkat v odborné literatuře (Špaňhelová 2004) nebo v příručkách pro rodiče (Simkinová 2000, Standelman 2001) či v médiích, představují ve vnímání zážitku porodu jen méně významný, dílčí motiv. Alespoň to naznačuje malé dotazníkové šetření,² kde výrazně dominovaly motivy přítomnosti otce u porodu jako „psychická a praktická opora a pomoc v těžké chvíli“ (58 % pro ženy i muže) nebo „být spolu u zrození svého dítěte, brzké navázání kontaktu“ (55 %,

² Jde o unikátní výzkumnou sondu, realizovanou – spíše ve formě ankety – Centrem naděje a pomoci (CENAP, jde o křesťansky orientovanou brněnskou organizaci zaměřenou na sociální práci v rodině). Dotazníky téměř identického znění byly distribuovány párům, ženám a mužům. Šetření je však poznamenáno malou návratností – ze 153 oslovených párů dotazníky vrátilo 32 párů (Ryšavá 2004).

respektive 33 %) a jen mezi „jinými důvody“ (pro muže významnými v 18 % a pro ženy ve 12 %) se objevilo i „na přání matky“ (spolu s „na přání otce, „zvědavostí“ a dalšími důvody).

Porodník Vebera (2004), ale i třeba francouzský iniciátor výrazných změn v porodnictví Odent (1995) naznačují, že vývoj „módního trendu“ otců u porodu ještě není uzavřený, a upozorňují na fakt, že přítomnost otce u porodu někdy nemusí hrát pozitivní roli, jakkoliv jde o nejčastější doprovázející osobu rodičky a jeho vliv je mnohdy blahodárný (1995: 67–68). May a Strikwerda (1996) upozorňují i na skrytě sexistickou terminologii, která se někdy objevuje v souvislosti s rostoucí přítomností a aktivitou otců u porodu. V USA používala jedna celonárodní iniciativa pro otce u porodu termínu „kouč“ („coach“ – trenér či vedoucí mužstva), což posouvalo roli rodičky do pouhé „týmové hráčky“. Navzdory těmto jazykovým nesnázím jsou otcové podle těchto autorů v nové roli pomocníků a udílěčů instrukcí; spíše než v roli tatínků pasivně sedících v čekárně, s cigaretou v pohotovosti (1996: 202). Connellův (1995) výzkum mladých mužů naznačuje jejich ambivalentní vztah k otcovství: bojí se ho, protože představuje závazek, ale zároveň po něm touží, zvláště pokud se má narodit chlapec. Rozčilení nad tím, že partnerka přijde do jiného stavu (nikdy neviní sebe), se pere s praktickou touhou společně žít a sdílet péči o dítě, píše Connell (1995: 109).

Jakkoliv již byly „psychologické aspekty“ účasti otců u porodu v českém prostředí částečně odborně zachyceny (Špaňhelová 2004, Skočovský 2004), jeho sociologická reflexe teprve přichází. Pionýrské sondy samotných porodních asistentek (Ryšavá 2004) nebo zkušenosti lékařského personálu (Vebera 2004) naznačují, že toto pole skýtá prostor pro redefinice toho, co je to být otcem v dnešní české rodině.

Porod a rodičovská praxe

Následující část statí představuje výstupy z textuální analýzy přepsaných rozhovorů realizovaných převážně v období červen – září 2006, jež reflektovaly předchozí, dotazníkové výpovědi konkrétních rodičovských párů (vyplněné na kursech přípravy k porodu; podzim 2005). Orientuje se na snahu sledovat setrvalost a změnu v představách i náplni života v rané etapě rodinného cyklu. Pozornost zaměřuje především k tematickým okruhům vázaným na přítomnost otce u porodu, na reflexi tohoto fenoménu partnery v rozhovoru a na vazbu otcovství u porodu na následnou tvorbu vztahu k dítěti. Vzhledem k tomu, že šlo o empirickou sondu s ambicí uchopit významy a individuální definice nové/čerstvé rodičovské role v dynamice genderových vztahů a mechanismů jejich produkce, jež byly nahlíženy z perspektivy sociologických genderových studií, je nutno posuzovat její závěry v tomto kontextu. Jiné zvolené výzkumné stanovisko by přineslo analytický důraz na alternativní aspekty tohoto procesu.

Analytický postup spočíval především v opakované četbě doslovných prepisů rozhovorů a v orientační kategorizaci témat, jež se objevila v pasážích rozhovorů v souvislosti s porodem (v prostředí ATLAS/ti). Jako částečné doplnění figurovaly konfrontace výpovědí participantek a participantů během rozhovorů s jejich předchozími odpověďmi v dotazníku. Analýza (rozhovory představují cca 210 normostran textu) jasně dokumentuje dynamiku reprodukce genderových vztahů, jež je plná kontroverzních a protiřečících si prohlášení, zamlčených předpokladů a odkazů na sdílený selský rozum. Jindy pro popis zkušeností aktérům

nestačila běžná slovní zásoba, ukazovalo se, že chybí termíny k uchopení nových sociálních zkušeností. Můj analytický postup tak s pomocí pravidel přístupu ke kvalitativním datům definovaných Silvermanem (2001) obsahoval metody, jak se vyhnout naivní analýze, zahrnovat výjimky, nenechat se vyvést z míry nedosažitelností „konečné pravdy“, hledat elegantní řešení nad „vázaností kontextu“ a jak praktické problémy řešit prakticky. Vyhýbal se naivní víře v pokrok, ve změnu (což platí i v případě, že popíšeme postup, jímž se něco mění), vyhýbal se scientismu, turismu a romantismu. Přílišný induktivní přístup jsem dle doporučení Gubriuma a Holsteina (in Silverman 2000: 62) zmírnila širším vymezením témat a teoretických pozic. Nutné bylo znovu si uvědomit, že rozhovor není záznamem reality a to, co lidé odpoví na otázky v interview, nemá silnou vazbu na to, jak by se zachovali v přirozeně vzniklých situacích; pravidlo, jež plyne z této reflexe, tedy zní: Nezobecňovat! Cílem pak bylo zachytit subjektivní porozumění sociální realitě.

Všechny páry participující na výzkumném rozhovoru (29 ze 49 párů, které vyplnily dotazník, tj. zapojily se do prvního kola výzkumu)³ realizovaly to, na co se v předporodním kursu připravovaly – porod s přítomností otce. Porod je silně genderovanou institucí, v níž jsou role, zdá se, předem jasně dány. Je to ženský prostor, ale je to i prostor expertního lékařského přístupu a pravidel. Nová dimenze, již porod získává přítomností partnerů rodiček (v našem případě partnerů-otců), odhaluje sadu stereotypně genderovaných očekávání, jež se k němu váží, ale představuje také otevírající se prostor pro vnímání porodu jeho participanty jako události společné, partnerské, rodičovsko-rodinné. Běžné, stereotypní představy o ženské a mužské úloze u porodu a ve vztahu jsou novou zkušeností společného zážitku někdy redefinovány bez lpění na konvenčních představách o vymezení porodu jako ryze ženské zkušenosti. Mezi názory na vlastní zkušenost přítomnosti otce u porodu padalo z úst novopečených rodičů několik argumentů. Při srovnání výpovědí jednotlivých párů je patrné, že prezentované postoje se prolínají napříč spektrem otců a matek; jednou obhajovaný názor matky, jejíž partner se k němu staví rezervovaně, je obhajován jiným otcem a naopak jeho partnerka váhá.

Škála hodnocení přítomnosti otce u porodu zahrnuje některá očekávatelná i méně zřejmá stanoviska, často se u jednoho páru prolínalo více z nich. Následující analýza prezentuje výsledných pět hlavních tematických okruhů, jež byly v rozhovorech spojovány s porodem. Sada je tvořena oddíly: 1. Otec u porodu jako nová norma, 2. Propojení normativního očekávání s osobní zkušeností, 3. Opora osamocené ženy, 4. Vědění o porodu – ženy v akci a muži činu a 5. Otcovství po porodu.

1. Otec u porodu jako nová norma

První analytický oddíl nastíní téma normativního nádechu, jež v sobě obsahuje očekávání přítomnosti muže/otce u porodu, včetně jeho propagace v podobě „doporučení absolutů“. Jasně deklarace, rozhodná prohlášení o přání partnerek a jejich pochvaly partnerům se doplňovaly jednak se stejně propagačním doporučením „všem ostatním“, jednak s korekcí počátečního nadšení v případech, kdy porod neprobíhal dle očekávání.

³ Celkem byl realizován 31 rozhovor, v případě dvou párů z celkových 29 proběhl rozhovor s otcem a s matkou zvlášť.

Příklady 1:

1. a) R12, O:⁴ Úplně suprově se to podařilo (...) a hlavně jsme to tak chtěli oba, bylo to... Musím říct, že jsem z toho ani neměl strach, ani jsem si nepřipouštěl žádný komplikace a on to byl ve finále takovej foťr, že nám to spousta lidí ani nechtěla věřit, takže...

M: A já musím rozhodně říct, že chtěla jsem tam manžela od začátku a byla jsem nakonec moc ráda, že tam byl, že mě strašně moc pomohlo jenom to vědomí, že tam prostě je. Jo, že určitě, určitě to má něco do sebe a všem maminkám bych tohle doporučovala. Pokud se k tomu tááínek staví tak, že by chtěl, pokud nechce, tak tam už je to potom horší, no.

1. b) O23: Byl to teda velkej zážitek. A určitě, kdyby bylo druhý dítě, tak bych šel znova, no. Protože si myslím, že jsem byl hodně co platnej, připadal jsem si tam užitečnej, ne že bych tam jenom postával, ale tím, že jsem tam byl, tak myslím, že jsem jí trochu pomoh,(jméno partnerky) i psychicky, nebo nějaký masáže nebo takový věci, no. Zbytečný to určitě nebylo a pro mě to bylo taky hrozně důležitý, jak velká věc to je.

1. c) M29: Tak já jsem byla ráda, protože kdyby mi řekl, že tam nejde, tak možná bych si ho nevážila, jako až tak jako by tam byla taková nějaká bariéra, která by se u mě vytvořila vůči němu, jako udělal si to dítě, tak proč by tam nebyl, no. Ale jako byla jsem ráda, že tam byl se mnou (...) to je jeden z těch kladů a proto jsem s ním.

Kromě opakovaných doporučení ostatním otcům či váhajícím matkám se objevilo také posouzení přítomnosti otce u porodu jako standardu, jako normy jednání přítomné v sociálním okolí participantů, jež byla spojena s odsudkem, tedy s negativní sankcí, pro ty, již jednali jinak.

Příklady 2:

2. a) M4: to už je mezi známými taková běžná věc docela, takže to (přítomnost otce u porodu) nikoho nepřekvapilo.

2. b) O6: no, jako nedokážu pochopit někoho, když jako rodí jeho přítelkyně, že by jako jel dom (...) já bych tam byl asi furt, já bych ju tam nenechal samotnou jako, si myslím, že ne, vůbec, jako v cizím prostředí s cizíma lidma s tím, že se teda někdo staví, to mě opravdu připomíná tu diagnózu jako nemoc, prostě těhotenství, že je nemoc, že někdo je prostě v nějaké místnosti, kde tikají hodiny a čeká na to, když už to jako přijde nebo to. Nechtěl jsem, aby byla... chtěl jsem, aby byla v pohodě, když to prostě přijde ten porod.

2. c) O18: Kterej tááínek řekne, že nechce být u porodu, tak myslím si, že je blázen, stojí to za to.

2. d) O20: Jako že, to by bylo špatný, kdybych tam nebyl.

Q: V čem nebo proč?

O: Já si myslím, že by to měla o dost horší, já si myslím, že je dobrý, když tam ten chlap je. I tak, co jsem vyrozuměl, no. Takže,- (...)

⁴ Vysvětlivky: R = rozhovor, odkaz k páru, ne k jednomu z participantů; Q = výzkumnice; O = otec; M = matka; číslo = pořadí rozhovoru (1. – 31.); (jméno) – informace v citátech umístěná v závorkách odkazuje na anonymizované údaje nebo na termín doplněný výzkumníci k porozumění kontextu.

O: Já si spíš myslím, že je to dobrý spíš pro tu ženskou, jo, že lituju ty, co tam jsou samy, jo. Ženský, co tam jsou samy, to...

Prezentovaná sada normativních očekávání, spojená jak s individuální podporou konkrétních aktérů, doporučeními a hodnotícími stanovisky směřovanými aktérům dalším, tak i nádech akceptace veřejného trendu současných progresivních redefinic otcovství a rodičovských rolí – alespoň pokud jde o otce v momentu porodu –, se jasně promítá do všech dalších analyzovaných okruhů.

2. Propojení normativního očekávání s osobní zkušeností

Otcové zmiňovali nepopsatelný emocionální zážitek (silný, pozitivní), často posílený momentem, kdy fyzicky převzali za dítě zodpovědnost. Jmenovali situace, kdy jim dali dítě do náručí, měli přestříhnout pupeční šňůru, byli ponecháni s novorozencem v pokoji o samotě, zatímco partnerka byla v jiné místnosti ošetřována, nebo kdy otec přihlížel prvnímu ošetření dítěte, zatímco partnerka ležela na lůžku.

Svůj prožitek někdy prezentovali jako společnou mystickou nebo jako velmi osobní, vnitřní a nesdílitelnou událost. Jen v jednom případě byl otcem porod prezentován jako součást jeho širšího, holistického přístupu k rodinnému životu, z něžž plyne, že samotnému porodu by nijak velký význam nepřikládal. Partneři v rozhovorech zároveň reflektovali případný zmatek, spěch, strach či zklamání z nečekaných komplikací či neosobních pravidel instituce porodnice, při nichž byl někdy prezentován posílený význam otce jako opory, jakkoliv i otec mohl hodnotit takový zážitek jako zklamání (O18 po narození dvojčat: *ani jsem si je nemohl pochovat, nic, hned nám je odvezli do inkubátoru*). Otcové většinou uváděli, že neví, jak situaci popsat, nebo jen stručně sdělili informaci, že zážitek a emoce byly silné, a použili standardní klišé: *velkej zážitek, ohromný, dobrý, normální, jsem (strašně, hrozně, moc) rád, že jsem tam byl, hodnotím to kladně, pozitivně, zajímavý, trochu zklamání*. Přesto jeden z otců (snad příznačně – s uměleckou profesí) dokázal formou detailního popisu události tlumočit v rozhovoru bezprostřední atmosféru oné zkušenosti.

Příklad 3:

R21, O: Sestřička, to bylo takový obdivuhodný, no. Pro mě je to teda zážitek neuvěřitelný a jeden z největších, když potom (jméno syna) vyklouzl ven, tak to, vlastně to objetí společný, tak vlastně v tom křiku bolesti vlastně, kterej byl taky svým způsobem krásnej. Byl jsem rád, že jsem u toho byl. Tak bylo úžasný, jak (jméno partnerky) byla schopná hned ten křik zjemnit na to uvítání toho malýho. To bylo teda asi největší, pro mě největší zážitek. Ten jak prostě vyjel ven, tak hned jak ho viděla, tak změnila vlastně tón hlasu, dojemný hodně.

M: Myslím, že tam ten otec je vždycky oporou, to je dobrá věc.

O: No a potom, když jsem ji držel, tak bylo úžasný, jak on byl takovej zalepený celej a teď chtěl otevřít oči a nemohl, protože bylo ráno, že jo, on se narodil o půl deváté, v 8:30, a jak když jste v tmavé místnosti a nemůžete otevřít oči, takový to chce a nemůže a ty oči byly veliký, já jsem říkal, takový obrovský oči, to není možný. Ty, já nevím, když je měl zavřený, tak byly malý a když je otevřel, tak se objevily takový...

M: Zorničky.

O: Zorničky, no. No a potom jazýček, on byl celej, on byl trošku modřejší hned po tom, byl takovej přidušeněj. A jazýček se objevil a byl růžovej, to bylo takový zvláštní. Ne, už bylo jasný, že chce to, papu, takže... No a pak nás nechali hodně dlouho vlastně samotný na tom pokoji nebo v tom sále.

Aspekt soukromého, až tajného společného zážitku, jež pro některé participanty dle jejich výpovědí hraničil se světem kouzel, tak rámuje obraz toho, jak normativní vzorce a osobní zkušenost aktérů utvářejí a reprodukují instituci porodu ve světle tradičních genderových kategorií (veřejný – soukromý, racionální – emotivní atd.). Dalším aspektům prezentovaným v souvislosti s otcovstvím a porodem, relevantním pro genderové vztahy se věnuje oddíl 4. Dalším z témat dominujících rozhovorům byla legitimizace otcovy/partnerovy přítomnosti u porodu jako výraz podpory a opory osamocené ženy.

3. Opora osamocené ženy

„Hlavně, aby(ch) tam nebyla sama“, byl motiv prezentovaný jak matkami, tak otci. Uváděna byla snaha zajistit pocit bezpečí a toho, že se nemůže nic stát. Otcové byli vnímáni jako morální opora a pojistka proti nepříjemnému jednání personálu vůči ženě v pozici, jež byla prezentována jako bezbranná. Přítomnost otce měla zaručit objektivitu, nestranný prvek, styčného důstojníka mezi osobním, soukromým a institučním, formálním prostředím.

Příklady 4:

4. a) M17: Protože jsem nemusela myslet na nic jinýho, protože jsem věděla, že tam je to zastání, mohla jsem si třeba trošičku postěžovat, ulevit si, bylo to fajn.

4. b) M31: I pro mě (dobrá zkušenost) protože, chápeš, já jsem měla tu zkušenost z toho jednoho týdne, že tam jsou prostě lidé, se kterýma se nedá vlastně vůbec jako diskutovat nebo komunikovat, tak jako v ten týden ve mně to ještě posílilo, že bez (otce) by to fakt úplně nešlo, protože oni by se mnou dělali cokoliv (...) užívali (jsme) si toho, že jsme spolu, na všechno jsme tam dva, na tu komunikaci, všechno, že třeba pro mě je strašně důležitý to, že tam (otec) byl i proto, že na hodně věcí já si nevzpomínám a on tím, že tam byl, doplňuje vlastně ty moje vzpomínky nebo koriguje občas. Protože já jsem občas měla takový posunutý časový vnímání, že to, co jsem já vnímala jako, já nevím, půl hodinku, tak to byly čtyři hodiny.

Hlavním aspektem tohoto stanoviska bylo, při troše zjednodušení, zviditelnění dichotomie domácí/známý/osobní/bezpečný svět versus cizí/odosobnělá instituce nemocnice s formalizovaným jednáním a prostředím. To celé navíc umocněno očekáváním neznámého – porodu prvního dítěte. Zdůrazněním cizího versus domácího, osobního prostředí (přítomnost otce znamená bezpečí a kontakt se známým světem, možnost zůstat ve styku s domácím prostřednictvím otce, který třeba pouští hudbu) poukazují participanti na nutnost rychlé adaptace na neznámé prostředí a personál.⁵

⁵ Tento text se soustředí na událost porodu ve vztahu k otcům, stejnou pozornost by si však zasloužili i další aktéři. V textu je věnován prostor interakci mezi otci a matkami; vztahu k jednání dalších relevantních participantů se bude věnovat až případná následná analýza. Mám na mysli především odlišně vnímané role porodních asistentek (vstřícné a příjemné, komunikující) a porodníků, lékařů/ek

Tento motiv měl však komplexnější strukturu v tom, že zahrnoval také reflexi změny v chování ženy za přítomnosti partnera, tedy motiv kontroly jednání nejen personálu, ale i rodičky (Příklady 5. I.). Na druhou stranu, partnerova opora se mísila s pocitem nejistoty ve vztahu ke své užitečnosti u porodu, tedy s pochybností o jakémsi výkonném efektu; emocionální roviny se pochybností netýkaly. Tady se pro změnu objevil trend vykazání otcovského přínosu do mezí jasně genderově předdefinovaného rámce duálních rolí, kdy jak ženy, tak muži mají svůj oddělený, neproniknutelný svět (Příklady 5. II.). Tato dynamika fungovala jak na úrovni komunikace mezi partnery, tak pokud se stal aktérem někdo z personálu porodnice.

Příklady 5 I.:

5. I. a) M11: mě manžel u porodu hodně pomohl z toho důvodu, že jinak bych asi začla trošku jako plašit (nastaly komplikace), co a jak, co s malou a tím, že tam byl, tak jsem říkala nemůžu

5. I. b) M24: Tak pro mě to byla určitě jako velká podpora, protože já jsem vlastně, to bylo celkem rychlý rozhodnutí, že na toho císaře půjdu a tak pro mě to byla velká podpora, že tam (otec) byl, jo, že jsem třeba myslela, jak je mu a nemyslela jsem na to, co mně dělají, ale myslím si, že kdyby to byl jako ten normální porod, takže by to bylo jako pro nás ještě jako jinačí zážitek, jako jo.

5. I. c) M26: Jo, já jsem to cítila jako velkou podporu a asi, myslím si, že kdyby tam nebyl u toho, tak asi budu víc hysterická, nebo teda, že se nebudu tolik ovládat.

O: Hysterická nebylas.

M: Já vím, že jsem,-no, snažila jsem se nebýt, snažila jsem se hodně ovládat, takže hodně mě pomohl, no. On mě masíroval záda a byl se mnou ve sprše a když jsem potřebovala na toaletu nebo tak, takže byl hodně jako k dispozici, byl vždycky-

Příklady 5 II.:

5. II. a) M16: takže on tam pro mě byl taková psychická podpora, fakt to bylo důležitý, když...co může ten chlap pomoci, že jo, tak mě utřel nohy, když jsem vyšla ze sprchy a zesílil mě muziku nebo zeslabil, když jsem, říkám, přetoč to, to teď nechci slyšet, chci něco jinýho, tak takový spíš jako v podstatě těch praktických věcí, tak nula, nula, nic, ale to, že tam se mnou byl, to bylo úplně úžasný, že jsem na to nebyla sama na to všechno. Samozřejmě pak prakticky při tom porodu, co ten chlap zmůže, že jo, ale ta podpora morální, to bylo něco úžasnýho.

5. II. b) O21: ...když jsme tam dojeli, tak nám řekli (...) vy jste nervóznější než maminka, jako se na mě podívali. Jeďte dom se vyspat a tak...

V prvním případě (5. I.) vystupuje téma nezávislosti a individuality ženy: váha jejího rozhodnutí, její volba a vůle. Popisovaná zkušenost zde naráží na porod jako autenticky ženskou záležitost (snad dávný obraz izolovaného ženského světa porodu a porodních bab). Potřeba být na část porodu nebo na celou událost sama (bez muže-partnera) se objevila i v několika dalších případech.

(často prezentováni jako ztělesnění odosobnělé, studené instituce a nemocničního prostředí, jež nebere rodičky jako partnerky).

Příklady 5. I. A):

5. I. A) a) M21: já jsem potom volala ráno jako: no, přijed', přijed'. A už to potom šlo velmi rychle, takže vlastně na druhou dobu porodní jsem byla sama, to bylo docela dobře, protože jsem si to, to mě to nejvíc bolelo a tak nějak jsem to musela strávit, musela jsem se s tím vyrovnat. No a vlastně ty jsi přijel na tu třetí dobu a bylo to tak jako... bylo to perfektní, že to tak bylo, protože vlastně to už potom tady tohle to se dralo ven a to jsi stihnul.

5. I. A) b) M27: Byl (otec) u porodu a byla jsem ráda. I když jako v jeden okamžik jsem si říkala, jestli jsem to opravdu chtěla, aby tam byl. Protože to trvalo hrozně dlouho a protože jsem byla úplně jako hodně vyřízená, potom ke konci jsem tak odpadávala a připadalo mi to takový jako... Že bylo zajímavý, že před porodem jsem měla takový problémy jako etický, co se týkalo jako toho, jak to všechno bude, jak se budu cítit a to. A při tom porodu jsem si uvědomila, že mě vlastně všechno je jedno, že chcu jenom, aby už to všechno skončilo, jako bylo na světě. (Otec) tam byl a vlastně pomáhal mě v tom, že tak podával věci, co jsem potřebovala, hlídal mě ve sprše, abych se neutopila, protože jsem tam usínala. Držel mě za ruku, pomáhal mě držet vlastně, já jsem rodila na boku, takže mě pomáhal i jako držet nohy. Bylo to moc hezký. Jako z mého hlediska potom, když se dcera narodila, tak jsem byla moc ráda, že u toho byl.

5. I. A) c) R29, O: No a já nevím, tak já jsem byl rád, když jsem každopádně mohl být s (jméno partnerky) třeba, když jsem viděl, co si tam zažívala, tak si nedokážu představit, že jsou třeba... že ta mamča prostě jde sama, že si to všechno zakouší sama. Tak třeba, když jsem to viděl, tak mě to přišlo docela nepochopitelný, že to-

M: Tak některé ženy nemají rády někoho u sebe, když mají velké bolesti.

5. I. A) d) M30: No, já myslím, že tam byl jako dobrá psychická podpora, i když občas jsem měla pocit, že mu dám facku, ale tak, to je takový to nervový vypětí a to všechno, jo. Bylo to, já si myslím, rozhodně přínosem.

V situaci druhé (Příklady 5 II.), kdy je zvažována otcova-partnerova ne/příslušnost k této události, se také objevují komplexnější aspekty jeho participace. Jak upozorňuje May a Strikwerda (1996) a jak jsem zaznamenala i já, mohou nastat až paradoxní situace, kdy klíčovým, nepostradatelným aktérem porodu se stává ve vyprávění namísto matky otec.

Příklady 6:

6. a) R23, Q: A pro vás? To, že byl táta u porodu.

M: No, tak já už jsem to, jasný, já jsem byla strašně ráda, jo, určitě, určitě to bylo...v podstatě tam ta porodní asistentka chodila tak po půl hodinách, že, my jsme se tam tak jako...že ona viděla, že (otec) je schopnej tam zastat všechno, takže tam ani nechodila a já jsem byla moc ráda, to víte, že jo, to je velká psychická podpora, určitě.

6. b) O15: a byl to takovej šok, že jsme mysleli, že to bude jiný, jo a nakonec to teda bylo, že to bylo teda císařem, že vlastně, do dneška říkám randu z manželky, že jsem porodil kluky já, že ona to odnášela a já jsem to porodil, jo. Ona u celého porodu spala a já-

Vedle výše popsaných „vzorců přivlastnění“ porodu, tj. duality genderovaných prvků a stereotypních atributů mužství, jež byly otcovou přítomností vneseny a jež pak změnil prezentaci porodu (muž činu dítě porodil, zastal i všechnu instituční péči), přesouvají jiné

výpovědi důraz na význam zážitku společného. Pro jejich aktéry byl porod záležitostí páru, soužití budoucí rodiny. Porod a jeho společný zážitek zařazují na škálu mezi potvrzení kvality vztahu, kdy je jen jednou z mnoha událostí, které do sebe zapadají v kontinuu společných prožitků, až po mezní neopakovatelnou událost.

Příklad 7:

O31: já si myslím, že pro oba, že prostě jako i ten porod byl přesně tak, jako kdyby... jsme mohli být spolu, byli jsme na stejné frekvenci jak když, já nevím jsme lezli na (jméno hory) a prostě taky jsme byli spolu prostě v nějaké té situaci jsme reagovali na sebe. Že prostě, že já jsem to spíš chápal tak, že to jakoby potvrdilo jakoby tu stejnou frekvenci.

M: Bylo to strašně harmonický, jako to, co se tam dělo jak mezi náma, tak mezi náma a personálem.

Jak zapadá osobní zkušenost porodu a silný motiv muže jako opory pro partnerku do dostupné sady vědění o porodu? S čím svou jedinečnou zkušenost participanti rozhovorů srovnávali, když nabízeli své příběhy jako následováníhodnou zkušenost, již doporučují všem nastávajícím rodičům? Indikují tím, že se ještě nestala samozřejmostí, o níž by nebylo třeba se zmiňovat, v rozhovoru ji vyjednávat. A to navzdory normativním apelům na otcovu přítomnost u porodu.

4. Vědění o porodu – ženy v akci a muži činu

Partneři v rozhovorech spontánně zařazovali svou zkušenost společné přítomnosti u porodu svých prvních dětí do jim dostupného balíku vědění o porodu, „jak se odehrával kdysi“. Mezigeneračně srovnávali rituály spojené s porody z doby svých rodičů a řadili je spolu se současnými případy porodů bez přítomnosti partnera do kategorie „ještě že už to tak není“, a to s podivem, co dřív bylo možné. Ke jmenovaným atributům rituálu přechodu k rodičovství dříve patřily: zpráva o narození dítěte oznámená po telefonu, velké zapíjení dítěte alkoholem, absence třeba až naturalistického zážitku čerstvě narozeného dítěte a naopak zkreslující podoba voňavého, naolejčkovaného, zabaleného a přebaleného nemluvněte v zavinovačce po několika hodinách ukázaného přes sklo.

Příklad 8:

O6: R: No, lidi, co mě viděli jako zhruba hodinu po tom, když jsem přijel zpátky do Žabin, abych se mohl vyspat, tak všichni ode mě očekávali nějaký jako radostný juchara nebo já nevím co, že budu objednávat spoustu panáků všem a to. A já jsem si to užíval tak vnitřně jako spíš, že jsem vypadal spíš jako na zvracení jako nebo tak, prostě úplně bledej prej, a když se mě zeptal známej, co se mnou je, ne, tak jsem mu řekl, že se mě jako narodilo dítě a to. Takže bylo mě to z jedné strany vyčítaný, že jsem neudělal žádnou akci nebo prostě spáčku jako ve smyslu zapít malýho nebo tak, ale já jsem to viděl trochu jinak, no. Spíš jsem se nechtěl s nikým dělit o tu radost, prostě jsem si ju nechal sám pro sebe celou jako, nikomu jsem... kdo se nezeptal jako, tomu jsem to neřek. Jako nechlubil jsem se s tím, že mám dítě. Prostě koho to zajímalo se zeptal, nebo okruh lidí, který mám rád, tak ten viděl samozřejmě, že čekáme, nikoho dalšího nepotřebuju jako k tomu.

Navzdory proklamovanému souhlasu s posunem obrazu porodu ke společné partnerské události za přítomnosti otce však například jeden otec (O11) zdůraznil, že intenzita vztahu k dítěti nebývala podle něj dříve slabší, tj. že by kvůli absenci otce u porodu měli rodiče své děti méně rádi. Tato obhajoba staré praxe však spíše poukazuje na skutečnost, že porod je pouze jedním z řady faktorů, jež formují vztah rodičů k dítěti. Mnohými je vnímán jako zásadní, ale není dostačující podmínkou.

Partneři dále konfrontovali svou přípravu na porod a svá očekávání s jeho reálným průběhem. Mísily se představy a zkušenosti, že to „má být bomba a on je to operační zákrok“ (O11) nebo že to má/mělo být hezké, ale ona je tam krev a bolest (O27), s opačným stanoviskem, že se toho báli více, než jak to nakonec probíhalo (O19, M19, O31). Participantův rozhovor odkazovali k institucím, jež se podílely na utváření jejich obrazu porodu za přítomnosti partnera, s nímž pak v rozhovoru konfrontovali svůj reálný zážitek. Opakovně byla zmiňována média: O26 byl pak zklamán malou akčností porodu ve srovnání s filmem, R27 shlédli různých filmů několik a i tak nebyli dost připraveni – „nebyl to ani drasták, ani klidná idyla“. Jiný otec (O29) přirovnává zážitek z porodu k adrenalinovým sportům. V těchto srovnáních se odrážela i stereotypní genderová očekávání spojená s muži a ženami, především obavy otců, že budou zbyteční či bezmocní, což se neslučovalo s jejich implicitní, normativní definicí maskulinity. Jejich osobní, otcovská evaluace porodu se pak částečně odvíjela i od této nitky.

Příklad 9:

O28: Já jsem byl překvapený, že mě tak aktivně zapojili doktoři do toho celého porodu jako. Já jsem si myslel, že tam budu stát někde u hlavy a budu se tak akorát jenom dívat a kroutit hlavou a snažit se manželku jenom jako podpořit. Já jsem vyloženě držel nohy a více méně jsem tlačil společně s manželkou, protože ten doktor tak nějak říkal, pojďte sem, podržte, jo jako, akorát jsem netahal to dítě ven, to bylo asi jediný, co jsem neudělal.

Objevily se i další termíny a obraty, jež řadí novou sociální zkušenost rodičů do ranku dominantního jazykového diskursu, jenž je silně genderovaný, ač jeho intenzita není reflektována, ani často vnímána jako problematická. Mezi takto prezentované kategorie genderových vztahů nepatřila jen dříve popsaná „ochrana a podpora ženy“ nebo „bezmoc a zbytečnost muže“. Otcové prezentovali pocity v terminologii pýchy nad sebou a dítětem (že často byli právě oni první z rodiny, kdo dítě viděli či chovali, i dříve než matky) a nad tím, že je dítě podobou „celý on“, hrdosti nad sebou, že to zvládli, že k porodu nakonec šli (třeba navzdory předcházející nejistotě či váhání), smíšené se strachem z nastalé zodpovědnosti (aby se zvládli dobře postarat o rodinu) a pocitem dodatečné úlevy, když vše dobře dopadlo. A hladina adrenalinu (O7) ještě vystoupala, když porod neprobíhal tak, jak očekávali (jeden z párů téměř porodil doma, což neplánoval; jindy třeba skončil porod neplánovaným císařským řezem apod.).

Pochvalami otců nešetřily ani jejich partnerky. Podobně jako ve výzkumné analýze další instituce, v níž se mění genderové vztahy – v rodičovské péči při výzkumu rodin, kde pečovatelský status zastávají otcové (Šmidová 2004a, 2004b), i v případě otců u porodu jsou právě oni novými hrdiny celé události.

Příklady 10:

10. a) M5: Manžel to zvládl úplně super, bylo hrozně dobře, že tam byl, ale ono – teda musím zaklepat – i ten porod byl takovej více méně bez problémů.

10. b) M4: On sám byl taky rád, že tam byl, že vlastně dokonce ho viděl jako první a myslím si, že má k němu perfektní vztah, no.

10. c) M11: bylo to rychlejší, ale jako díky tomu, že tam taťka byl, tak já jsem z toho měla pocit bezpečí, že se nemůže nic stát, potom viděl (dceru) poprvní, tak to si pamatuju, že říkal, že ona je tak pěkná, ona je celej já. A potom když přišel podruhý, další den za náma, tak taky říkal nechci si fandit, ale ona je celej já, vid' (k dceři)?

V návaznosti na první bod analýzy (Otec u porodu jako nová norma) se objevily náznaky legitimního nároku otců na tuto událost. Tady se mohou objevit třecí plochy v partnerském vyjednávání, kdy – jakkoliv dobře myšleno – může zájem partnera o přítomnost u porodu hraničit s vůlí ženy rozhodnout se, zda tam partnera chce či nikoliv. Porod, tradičně vnímaný jako ženská záležitost, jakkoliv je již řadu desetiletí v moci expertů na poli medicíny,⁶ se tímto dostává do další dimenze vyjednávání mocenských vztahů, jež mají genderovou osu. Vstup muže do soukromé sféry (do pečovatelského rodičovství, do zážitku porodu – tedy biologické re/produkce) vnímané tradičně jako ženská doména, nutně znamená nová vyjednávání a ústupky. Oba aktéři nesou svůj díl na reprodukci statu quo či jeho změně. Efekt přítomnosti otce u porodu na posun genderových vztahů v rodině rozhodně nevychází jako jednoznačný.

Jako jednání, jež spíše konzervuje status quo, se mohla projevit zvědavost partnera, hraničící s objevitelským dobrodružstvím nebo dříve uvedený popis jednoho z otců (O15), z něhož plyne, že to byl vlastně on, kdo dítě porodil, kdo tedy sehrál u porodu centrální roli. Osobní hrdinství a hodnocení „já jsem dobej“, mnohdy deklaracemi podpořené i partnerkami, je doplněno srovnáním osobního výkonu konkrétních partnerů s dalšími muži, tedy poukazem na vlastní maskulinitu v kontextu existujících normativních vzorců. Tyto prezentace jen posilují obraz otce u porodu jako hrdiny dne: „*není to pro slabší povahy*“ (O11).

Příklady 11:

11. a) O8: No, já jsem rád, že jsem tam byl, že jsem mohl pomoci, jo, tohle jsem od toho tak čekal, že jí pomůžu a jako myslím si, že...nevím, jako jinej člověk by to tam asi tak nějak jako, asi možná neustál nebo by ty to možná, nevím, no. Bylo by to...bylo to těžký, jako. Já jsem strašně rád, že jsem tam byl, přítelkyně taky, takže splnilo to prostě svůj účel, takže jsem rád, že jsem tam byl, určitě jo.

11. b) O16: že každému nastávajícímu tatínkovi nebo třeba svému kolegovi v práci nebo kamarádům říkám, ať si to rozhodně nenechají ujít, myslím si, že to je prostě něco neuvěřitelného jako... Musím říct za sebe, že těžko se mi popisuje jak, ale rozhodně musím říct, že mě to hodně poznamenalo, hodně to na mě udělalo prostě dojem. Je to prostě naprosto nevšední zážitek a jako jo, mocný

⁶ V tomto textu musím z prostorových důvodů nechat otázku, komu patří porod, dále nerozvedenu. Podobně zůstává v tomto textu stranou dynamika komunikace v průběhu výzkumného rozhovoru, tedy diskursivní praktiky genderového symbolismu (Harding 1986) re/prodované v konkrétních momentech dialogu partnerů.

emoce a zapůsobilo to na mě ohromně pozitivně, ve všech směrech rozhodně pozitivně. Jak někdo třeba občas s tím nějaký problém má, tak já třeba já jsem určitě nic, žádný problém s porodem nebo takhle neměl, ani že bych tam omdlíval nebo tak něco, fakt jako ohromnej zážitek z druhý strany musím říct...

Ovšem genderově stereotypní proklamace otců zvyšující jejich sebevědomí a zdůrazňující aktivní roli partnera se objevují vedle momentů strategických vyjednávání a redefinice vztahu žena – muž u porodu (partnerka se před partnerem kontroluje, hlídá, nebo naopak uvolní; partner bojuje s bezmocí a nutkavou potřebou situaci vyřešit, být užitečný, společně prožít toto událost). V dynamice rozhovoru byla pak ne/reflektovaná bezmoc, podmíněná očekáváními, jež se vážou na ženskou nebo mužskou „roli“ v příběhu porodu, potvrzována nebo naopak oslabována druhým z partnerů. A tak třeba pocity zoufalství prezentované otci byly následovány potvrzením partnerky, že to muž dobře zvládl. Slovy jedné z partnerek (M23), její muž není ten typ, co se mu dělá z krve špatně, což by bylo něco jiného, a proto je ráda, že tam byl a pomohl jí, že se stal součástí porodu. Je tedy hrdinou a skutečným mužem, jenž je její pravou oporou. Tímto, alespoň ve verbalizované podobě, přítomnost otců u porodu ani zdaleka nevybočuje z tradičního ochranného vnímání maskulinity směrem k jejím pečovatelským podobám (Šmídová 2004c).

5. Otcovství po porodu

Výzkumnici zajímala nejen samotná přítomnost otce u porodu, ale i její potenciál pro vytvoření vztahu k dítěti. Má posun v instituci porodu směrem ke společné partnerské zkušenosti odraz i v nastavení vztahu k dítěti? Ve výpovědích participantů, jež v tomto ohledu nejsou jednoznačné, se spíše objevil důraz na posun ve vztahu k partnerce a v hodnocení toho, co pro ně porod a mateřská, případně intenzivní rodičovská péče nadále znamenají.

Názory na to, jestli otcova přítomnost u porodu mohla ovlivnit jeho vztah k dítěti, se liší. Od jasného souhlasu (Příklady 12. I.) přes prezentaci postoje, že nemohou srovnávat, až k zamítavému stanovisku, kdy kvalitu a intenzitu vazby považují za natolik silnou, že ji společný zážitek porodu neumocnil. Byly to matky, které byly častěji toho názoru, že porod musel vztah otců k dítěti (a někdy k partnerkám) posílit (Příklady 12. II.). Pokud otcové vztahovou změnu zmínili, častěji se přikláněli k tomu, že se posunul jejich vztah k partnerce. Nebo prezentovali distanci osobní zkušenosti (menšího vlivu) od názoru, že jiní otcové asi proměnu zaznamenali (Příklady 12. III.). Tím se tito otcové spíše drží vzoru nezávislých, samostatně se rozhodujících osob, což jsou konvenční charakteristiky hegemonního mužství, zatímco jejich partnerky a případně jiní muži podléhají sociálnímu a mediálnímu tlaku. Ten zveličuje reálný posun v angažovaném otcovství a prezentuje změnu větší, než jak ji ve skutečnosti reflektují – nebo jakou si připouštějí – sami aktéři – otcové.

Příklady 12 I.:

12. I. a) R25, Q: A jak tu zkušenost hodnotíte?

O: Já jsem byl strašně rád, že jsem tam byl.

M: Jako moc pozitivně to hodnotíme, bylo to pro náš vztah jakože...

O: Já jsem byl jako za to hrozně rád jako, jako byl jsem... jako že jsem prostě co zažil, prožil, člověk má k tomu dítěti prostě jiný vztah, prostě vím, co si ta žena prožila. No, že jsem jí mohl pomoci u toho prostě, jo, že i nejenom u toho porodu, ale po porodu, že jsem tam ještě s ní mohl prostě několik hodin prostě s ní být. A prostě jí pomoci, co potřebovaly.

M: Jsem hrozně ráda, že tam byl.

12. I. b) O8: dodávalo do všeho jako úplně víc všeho prostě jako toho... opatrnosti, strachu, všeho jako určitě, to tam určitě jako dodalo mnohem víc, jakože prostě mám větší strach prostě a takhle, určitě jako to tomu dodalo ještě, ještě grády.

Příklady 12 II.:

12. II. a) R21: Q: Myslíte, že tady tenhle zážitek mohl nějak ovlivnit váš vztah k dítěti, k partnerce?

O: Určitě. Tak obohatit, tak ovlivnit asi ne, to prostě ten vztah nějak už člověk před tím, protože byl v břichu a už ten vztah jako byl. Ale spíš obohatil ten vztah o důležité složky.

M: Taky mě to tak přijde. Že to je docela důležitý zážitek. To si člověk pamatuje.

12. II. b) M30: Ale jako je to fakt nezapomenutelný zážitek, pro mě to byla obrovská psychická podpora a pro něj, protože nic takového nezažil, tak jako si myslím, že určitě se mu nějak ten náhled trošičku změnil, třeba na ten porod konkrétně. Nebo na, vůbec, jako na početí dítěte a tak vůbec, starat se o dítě a možná že i trošku zodpovědnosti víc třeba díky tomu nabral nebo tak, že opravdu to není žádná sranda.

Příklad 12 III.:

Pár13, Q: Myslíte si, že tady tato zkušenost mohla nějak ovlivnit třeba váš vztah k synovi?

O: To k synovi si myslím, že spíš ne, spíš třeba, já nevím, k ženě, jako že si jí můžu z toho pohledu víc vážit, nebo takhle, pro jiný chlapy je to opravdu tak silný zážitek a takovej ten hrdinský výkon, že jako v tomhle je to spíš takový, že si té manželky může začít někdo víc cenit nebo-

V souvislosti s intenzivní, ale jednorázovou událostí příchodu dítěte na svět pak v souvislosti s tématem budování či proměny vztahu nutně vystoupí do popředí faktor času. Časový moment byl zmiňován nejen v souvislosti s dozněním intenzity zážitku z porodu, ale také v souvislosti s přípravou na otcovskou rodičovskou roli nebo s rozvojem vztahu k dítěti.

Příklady 13:

13. a) R12, Q: Myslíte si, že tady ten váš společný zážitek mohl nějak ovlivnit budoucí vztah k dítěti? Myslím teďka především na tatínka.

O: No, tak, já mám velice kladný vztah k dětem už od malička, navíc jsem takhle vychovávaný, takže tam by problém nebyl, nicméně nutno říct, že když to člověk vidí na vlastní oči celý ten porod jako takovej a vůbec všechno okolo, nebo tak já jsem to měl doma na očích při tom těhotenství. Jsou lidi, který třeba mají těhotnou ženu a nežijou spolu, takže vlastně to nevidí. Už ty poslední měsíce byly o tom, že prostě žena potřebovala s leccíms pomoci, bylo to prostě náročný. Ale ten porod byl opravdu o tom, že jako v ten okamžik, kdy se to dítě narodí, vznikne taková vazba, že, myslím si, že to nemůže nic přetřhat tu vazbu, jo, že jako opravdu, když se říká, že, já nevím, lvice brání svý mláďata úplně do poslední chvíle, tak tak to prostě je.

M: A já musím říct, že v době, kdy vlastně mě ještě šili a miminko si vlastně choval manžel a měl toho malinkýho uzlíčka čerstvě narozenýho v náručí, tak z nich úplně úplně svítila záře prostě, to byla neskutečná pýcha, že jako tohle je moje, ať už kluk nebo holka, to už bylo úplně jedno, ale z něho to úplně svítilo, jak je prostě neskutečně spokojenej a šťastnej, no.

13 b) O16: když jsem nad tím vztahem svým k tomu malýmu dítěti uvažoval třeba ještě během těhotenství nebo ještě před tím, než jsme si (syna) počali, tak prostě jsem říkal, že si to nedovedu představit, prostě to malý dítě, jak na to budu reagovat, teď prostě takový, já nevím, přebalování a nějaký trochu drobný zvracení a takhle, jako nikdy mě tyhle věci jako nedělaly moc dobře u, řekněme, dospělých lidí, ani u samotného sebe a pak prostě se to nějak vyvinulo, že u (syna) mě to přijde jako samozřejmost, jakože žádný problém v tom nevidím, že to prostě k tomu dítěti patří, to bych tak řek, že teče z obou konců, takže prostě, nevím, jak to říct.

Bezprostřední a samozřejmá okamžitá láska k synovi, na níž se oba partneři shodli, však nebyla jediným typem prezentace vzniku nového rodičovského vztahu. Jinde se časový moment objevil v souvislosti s ne(ná)vratností této události (na podobný moment odkazuje i jiná analýza – Šmídová 2004a, 2004b, Šmídová [ed.] 2008) a absencí okamžité jistoty v nové roli.

Příklady 14:

14. a) M16: Určitě vypukla taková ta klasická poporodní deprese, kdy jsem seděla doma a koukala se na to dítě v té kolíbece, ten spal triadvacet hodin denně. Říkám, co s ním budu dělat, to už je na pořád, no hrůza, ale tak to bylo během tří dnů pryč, takže si myslím, že to fakt bylo ty hormony a tady to všechno k tomu.

14 b) M22: Myslím si, že to je ta nejtěžší varianta, protože člověk tam jde plánovaně, tak bude v očekávání, kterej den to přijde a kdy to přijde a jaký to bude. My jsme se dohodli s doktorem, že teda toho osmýho by to šlo, tak sedmýho teda přijde, má tašku a břicho a říká si, zítra touto dobou to břicho mít nebudu a najednou tady budu mít dvě děti. Myslím si, že při tom přirozeným porodu ty hormony zafungují trochu jinak, než když při tom císaři, v podstatě jakoby ty děti jakože vyndají, tak... přijde mi to takový moc plánovaný nebo plánovaný, takový moc umělý, ale nedalo se tomu nijak jakoby zabránit a nějak to ovlivnit, takže

14. c) R23, Q: A myslíte si, že to třeba nějak mohlo, to, že jste tam byl, mohlo nějak ovlivnit váš vztah k dceři, k partnerce?

O: Myslím, že přímo ani ne, ale spíš...vlastně nad tím jsem tady nepřemýšlel, jestli to mohlo nějak ovlivnit, nevím, to by možná...k partnerce určitě ne, to se nezmění, možná jo, je to intenzivnější, když je člověk přímo u toho, když ji člověk vlastně vidí hned tři vteřiny po tom, co je venku, tak určitě. Já to nedokážu posoudit, třeba by to bylo jiný, ale nevím, ono se říká, že stejně ta rodičovská láska přichází v nějakým rozmezi, já nevím, až třeba měsíce, jo. To není prostě z hodiny na hodinu. To mají určitě i ženy, jo, takhle. Že hnedka po porodu nemaj prostě okamžitě jako intenzivní návaly lásky k tomu dítěti.

Dodatečné posouzení, odstup v hodnocení prezentovaných zážitků (porod) a vztahů (k dětem, k partnerce) se v rozhovorech objevil jako reflektovaný relevantní aspekt postojů v dané situaci. Toto zpoždění (až poté, co odezněl momentální zmatek a stres, než člověku dojde, co proběhlo a nastává) popisovala řada otců. Jeden z přítomných trendů směřující „k novému normálu“ pak vystihují následující dvě citace.

Příklady 15:

15 a) O7: Určitě jsem rád, že jsem tam byl, protože si myslím, že to posílilo ten náš vztah nebo aspoň, když se na to dívám zpětně, tak si nedovedu představit, že bych tam nebyl, že mám pocit, že je to věc obou a že sice jsem si říkal, co tam budu, jak vlastně té ženě pomůžu, jestli tam budu co platnej, ale mám pocit, že je to taková věc, kterou bychom měli zažít spolu, i když ten partner samozřejmě nemůže zažít to, co zažívá ta partnerka, ale myslím si, že tím bývá, že je to věc obou dvou těch lidí, s tím, že si myslím, že když ten partner u toho porodu není, tak tu ženu nechává jakoby samotnou v něčem, na co měli být oba.

15 b) O12: Byl jsem po porodu, to jsem si vzal tejděn dovolenou, to jsem jako rezolutně odmítl, že bych jako chodil do práce, protože tady vlastně to bylo všechno vzhůru nohama, takže bylo potřeba být doma a jinak je to o tom, že. Někdy vyjde vstříc zaměstnavatel, někdy nevyjde vstříc, záleží, já třeba mám shodou okolností mistra, kterej má o dva dny staršího kluka, než máme my, takže když mu řeknu, že prostě potřebuju bejt doma s malým, tak to pochopí. Ale kdybych se musel zpovídat někde vejš, tak oni už to asi moc v potaz neberou, jestli člověk má dítě nebo nemá dítě. Ono je to zahraniční firma, prostě oni tohle moc neberou.

První odkazuje k postoji, že porod a rodičovství je záležitostí obou partnerů bez ohledu na stereotypy spojené s užitečností a akčností vázanými na mužský gender, protože tyto společně prožité události mají svou zásadní váhu, stejně jako potenciál ke změně v postojích. Druhý zdůrazňuje tradiční mužskou akceschopnost a univerzální přístup k řešení (zmínka o strukturálním nastavení trhu práce a běžných mocenských praktikách), ovšem v kulisách příběhu, jež považuje za samozřejmé otcovo intenzivní angažmá ve sféře soukromé. Tady byla však otcova hrdinská rétorika oslabena konstatováním na jiném místě rozhovoru, že kromě něj byly v plné pohotovosti a akci i obě babičky (partnerka je uvádí jako klíčovou pomoc v šestinedělí). Součástí prezentovaného image „otce po porodu“ zůstává, že je to on, kdo se prezentuje jako zodpovědný za zvládnutí chodu domácnosti a rodiny, ne babičky a partnerka (ženy). Zneviditelnění role rodičky a v širším kontextu partnerky, matky i dalších žen v příběhu doplňuje zastřešující rétorika muže činu, jež někdy podceňuje a jindy přeceňuje každodenní praxi své otcovské angažovanosti v poporodní péči o rodinu (domácnost, dítě, partnerku, finanční zabezpečení). A uchyluje se do bezpečí jazykových formulací, jež pojímají mužské, genderované jednání univerzálně ve stereotypních, zplošťujících dualismech. Určité aspekty příběhu jsou zviditelněny, jiné umlčeny. Tak se jazyk podílí na reprodukci statu quo v genderových vztazích a zkresluje každodenní praxi. V ní totiž dochází jak k překročení a rozvolnění genderových vzorců, tak k jejich striktnímu hlídání.

Genderové vztahy v nové konstelaci

Předložená analýza tematizuje pět oblastí, jež vystoupily jako relevantní v procesu interpretace výzkumných interview vedených s rodičovskými páry po narození prvního dítěte. Hnacím motivem analýzy byla snaha uchopit a pochopit změny genderového uspořádání a vztahů v rodině (a míru těchto změn) po narození prvního dítěte v kontextu genderově nastavené struktury (nejen) české společnosti a soudobých i politicky motivovaných posunů v jednání a postojích k problematice „otců u porodu“. Z analýzy celkem jednoznačně vyplynula konstatování, že otec u porodu je novým normativním očekáváním (první téma), přičemž

však individuální aktéři konfrontují a propojují očekávání (nabytá i mediálně prezentovaná) s osobní zkušeností (druhé téma). Interpretace přítomnosti otce u porodu, analyzovaná jako třetí v pořadí, se může odehrávat jako odraz konvenčního genderového očekávání vztaženého k mužům-otcům: jako opora osamocené ženy; ale ve světle pestré směsice postojů rodičů nabývá škála zkušeností i méně konvenčních podob. Čtvrtým okruhem interpretací byla vztažena prezentovaná zkušenost rodičů prvního dítěte k dostupnému „vědění o porodu“ a k jeho genderovým konotacím či také možným vyústěním: ženy v akci a muži činu. Závěrečná, pátá analytická pasáž nabídla vstupní zamyšlení nad otcovstvím po porodu. V rovině (analytické i chronometrické) přesahující „otcovství u porodu“ pokračuje i závěrečný díl stati.

Závěry

Analýza naznačila, že téma porodu a období jemu bezprostředně následující jsou etapou rodinného cyklu, při níž dochází jak k re-konstituci, tak k utužení genderových oddělených světů v linii stereotypních, konvenčních definic. V těchto momentech rodiče naplňovali a překonávali ve své každodennosti představu o mužských ne-schopnostech a ženské mateřské intuici. Konfrontace dříve nasbíraných informací a znalostí získaných cestou selského rozumu s jednáním, jež situace rodiny s novorozencem vyžadovala, popírala biologickou podmíněnost tohoto dualismu. Otcové aktivně pečovali – o partnerky, domácnost i dítě – a matky se nejspíše přizpůsobovaly své nové identitě a některé intenzivně hledaly svůj příslušný mateřský pud. Jindy byly tradiční sféry genderových rolí v rodině ve výpovědích participantů přísně střeženy. Sem spadají v jiných pasážích rozhovorů zdůrazňované poukazy na polární dualitu ženské a mužské role a prospěch, který z ní všichni zúčastnění mají.⁷ Otcové by neměnili, placená práce je pro ně někdy odpočinkem, a mají tak doma „punc vzácnosti“. Matky by ale také neměnily, nechtějí se „nechat připravit o mateřství“ a „žárlily“ by na své muže, kdyby šli na rodičovskou dovolenou. Mezi další konkrétní příklady na téma „otcovství nejen u porodu“ vyplývající z interpretace výzkumných rozhovorů bezesporu patří i poznámka směřovaná na aktéry aktivní v ustavování sociálních politik: A sice pozornost zaslouží disproporce mezi statistickým údajem procentuální participace mužů na rodičovské dovolené (mezi 2–3 % v ČR) a v rozhovorech často přítomným faktem, že si nezanedbatelná skupina mužů vybrala 1–3 týdny ze své dovolené (na zotavenou) po narození dítěte, aniž by však využila možnosti čerpat dovolenou rodičovskou.

V analytické rovině vyššího řádu se pak rýsuje téma absence jazykových prostředků k uchopení nových zkušeností. Rodiče částečně reflektují absenci výrazů, kterými by sdělili svou novou rodičovskou zkušenost, pokud nechtějí sklouznout ke klišé pojmů radost, štěstí a láska. Naznačovali, že cenou za rodičovské radosti je mnohdy řada nesnází, problémů, dřiny a nevyspání. Jakkoliv byla některá témata zneviditelnována, otcové zároveň vyjadřovali matkám/partnerkám uznání nad tím, jak zvládají náročnou péči o dítě a o domácnost (mimoходом dělba prací v domácnosti po narození dítěte sleduje velmi pestré vzorce, jež

⁷ Období bezprostředně následující po porodu bylo předmětem výzkumných rozhovorů, ale jeho analýza překračuje rámec této stati. Téma, jež se netýkalo bezprostředně porodů, nebylo v textu detailně zmíněno, avšak jako relevantní je uvádím alespoň v závěru.

si zaslouží samostatný text). Toto jejich uznání je již založeno na vlastní, ač někdy jen letmé, osobní zkušenosti, a v řadě případů je jen velice pohodlným příspěvkem k dělbě domácích prací. Některým ženám emocionální podpora ze strany partnera stačila a považovaly ji za dostatečný pokrok, posun v mužské identitě. Podobně vyslovovaly matky nahlas pochvaly směrem k otcovské angažovanosti partnerů. Je však třeba neopomenout dynamiku výzkumných rozhovorů, realizovaných s výzkumníci za přítomnosti obou partnerů, kdy byla verbalizace kritiky směřující v neprospěch některého z partnerů provázena opatrnou formulací výhrad – jejich prezentace před třetí osobou byla někdy i značně obsáhle uvozena a legitimizována. Dá se očekávat, že řada z případných kritických argumentů nemusela padnout vůbec. Ale jindy došlo k vyslovení připomínek naopak právě díky příležitosti výzkumného rozhovoru. Zůstává otázkou, co všechno mohl můj vstup do rodinné dráhy participantů ovlivnit – třeba se právě toto ukáže v plánovaném finálním kole rozhovorů, které zamýšlím provést dva roky po posledním interview.

Rozhovory poskytly pestrý materiál k další analýze partnerského vyjednávání o náplni rodičovských rolí. Ovšem nejen mlčení a absence adekvátních výrazů byly analytickým tématem. Objevily se i již zmíněné rozpory mezi výpověďmi, které měly legitimizovat dělbu a sdílení domácích činností, a tím, jak v praxi popisovali matky a otcové svůj běžný den. Tento rozpor mezi (duální, polární) rétorikou a (proměnlivou, vzájemně zastupitelnou) praxí, spolu s mlčením participantů výzkumu o některých tématech poukazuje na fakt, že muži jsou – pokud jde o participaci v privátní sféře – stále spíše v pozici těch, kdo si mohou vybrat (Hearn in Hobson 2002). Navíc jsou chváleni za jakýkoliv posun v tomto směru, protože nic z toho, co dělají, se ještě nerozumí samo sebou. A na druhé straně, i když jsou otcové v domácí sféře intenzivně zapojeni, jsou popisováni jako „pomocníci“. Přitom rodinné strategie, které demonstrují možnost skloubit rodinu a práci (s řadou nejistot i invencí), naznačují přítomnost mísení genderových rolí (gender blending), androgynitu řady aktivit či schopnost rodičů realizovat kolážové identity (Šmausová 2002, 2004) a hrát či užít gender podle kontextu (ve výzkumu potvrzeno například Šmídová 2004a, 2004b). Ovšem právě jazykové prostředky a strategie ve výpovědích participantů reprodukují spíše stereotypní obraz rodičovských rolí, než že by pružně reagovaly na jejich fluiditu a proměnlivost.

Co ze strategií či více a méně uvědomělého jednání rodičovských párů vyplývá pro analýzy genderové struktury společnosti a identifikaci prostředků, mechanismů i bariér její změny a sociální reprodukce?⁸ Otázkou i nadále zůstává, jak se bude dařit v budoucnu podobným rodičovským párům lavírovat mezi existujícími strukturami a očekávanými spojenými s náplní otcovských a mateřských činností, v jazykovém prostředí nabitým stereotypními obrazy polárních vlastností a rolí; i můj výzkum ukázal, že ačkoli jim praxe mnohdy neodpovídá, má právě setrvačnost této struktury velkou moc (Bourdieu 2000). Tento výzkum naznačil, jak mohou v praxi vypadat individuální aktivní snahy redefinovat struktury, jež mají silnou tendenci reprodukovat se v nezměněné podobě. Na druhou stranu však individuální hrdinové v podobě matek a otců jasně demonstrují i to, že některé strategie vůbec nemusely výrazně ovlivnit a změnit genderové vztahy a partnerskou (ne)rovnováhu v rodinném soužití

⁸ V rovině sociální politiky by otázka zněla, co z těchto individuálních zkušeností lze využít ke snahám definovat, usnadnit či umožnit snazší skloubení rodinného, osobního i pracovního života.

i v kontextu dalších linií a etap životní dráhy aktérů. Kromě smývání reziduálních individuálních genderových rozdílů v kolážových identitách (Šmausová 2002) se v českém prostředí objevují i strategie, kdy přítomnost muže u porodu nemá žádný vliv na rodinné uspořádání rodičovských povinností a kdy muži nadále zůstává „to lepší z obou světů“ (Hochschild a Machung 1990, Hølter 2003, Šmídová 2004b). Svě místo v praxi kolážové identity totiž zatím rámuje ženy i muži příběhem, jehož jazykové prostředky prošly melioračním procesem ústícím do dvou kanálů: muž činu a neviditelná žena (v akci). Oba jsou si vzájemnou oporou, muž z titulu mužství ochraňuje ženu a žena ochraňuje svou mateřskou moc, oblast, kam sice muž dnes už chce vpustit, ale ne tak úplně.

Literatura

- ACKER, Joan. Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender & Society* 2, 1990. s. 139–158. ISSN 08912432.
- BADINTER, Elisabeth. *XY identita muža*. Bratislava: Aspekt, 1999. 211 s. ISBN 8085549107.
- BADINTER, Elisabeth. *Materská láska od 17. storočia po súčasnosť*. 1 vyd. Bratislava: Aspekt, 1998. 224 s. ISBN 8085549042.
- BECK, Ulrich. *Riziková spoločnosť: na cestě k jiné moderně*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 431 s., 1 vyd. ISBN 8086429326.
- BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. 148 s. ISBN 8071847755.
- BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 8071845183.
- CONNELL, Robert W. *Masculinities*. 1. vyd. Los Angeles: University of California Press, 1995. 324 s. ISBN 0745634273.
- CONNELL, Robert W. *Gender*. Cambridge: Polity Press, 2000. 184 s. ISBN 0745627161.
- CONNELL, Robert W. ; HEARN, Jeff ; KIMMEL, Michael S. (eds.). *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2005. 520 s. ISBN 0761923705.
- GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 195 s. ISBN 8085850621.
- HARDING, Sandra. *The Science Question in Feminism*. 1. vyd. London: Ithaca, 1986. 271 s. ISBN 0801493633.
- HAVELKOVÁ, Hana. Dimenze ‚gender‘ ve vztahu soukromé a veřejné sféry. *Sociologický časopis* 1, 1995. s. 25–38. ISSN 00380288.
- HOBSON, Barbara. (ed.). *Making Men into Fathers. Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 338 s. ISBN 0521809274.
- HOCHSCHILD, Arlie ; MACHUNG, Anne. *The Second Shift – Working Parents and the Revolution at Home*. London: Piatkus, 1990. 336 s. ISBN 0749910186.
- HØLTER, Gullvåg, Ø. *Can Men Do It? Men and Gender Equality – The Nordic Experience*. Copenhagen: Temanord, 2003.

- CHORVÁT, Ivan. *Muž – otec v súčasnej rodine*. Banská Bystrica: EF UMB Banská Bystrica, 1999.
- JANOUSKOVÁ, Klára. *Krkavčí matky?* Magisterská diplomová práce. Brno: FSS MU, 2004. 89 s.
- JANOUSKOVÁ, Klára ; SEDLÁČEK, Lukáš. Jiné mateřství. *Gender – Rovné příležitosti – Výzkum*, 2005, č. 1, s. 19–22. ISSN 12130028.
- KIMMEL, Michael S. (ed.). *Changing Men – New Directions in Research on Men and Masculinity*. USA: Sage Focus Edition, 1987. 320 s. ISBN 0803929978.
- LAQUEUR, Thomas. W. The Facts of Fatherhood. In LARRY, M., STRIKWERDA, R., HOPKINS, P. D. (eds.). *Rethinking Masculinity: Philosophical Explorations in Light of Feminism*. 2. vyd. NY, London: Rowman & Littlefield Publisher, 1996. 346 s. ISBN 0847682579.
- MADSEN, Svend A. *A New Fatherhood Emerging*. Power-Pointové podklady k přednášce na FSS MU v Brně 4. 11. 2004.
- MARÍKOVÁ, Hana ; RADIMSKÁ, Radka. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*. Praha: SoÚ AV ČR, 2003.
- MAY, Larry ; STRIKWERDA, Robert. Fatherhood and nurturance. In MAY, L., STRIKWERDA, R., HOPKINS, P. D. (eds.). *Rethinking Masculinity: Philosophical Explorations in Light of Feminism*. 2. vyd. NY, London: Rowman & Littlefield Publisher, 1996. 346 s. ISBN 0847682579.
- ODENT, Michel. *Znovuzrozený porod*. 1. vyd. Praha. Argo, 1995. 154 s. ISBN 8085794691.
- RYŠAVÁ, Lenka. Otec u porodu – vyhodnocení dotazníků. In *Otcovství – Zdravé rodičovství. Sborník z konference 26. 11. 2004*. Brno: CENAP, 2004.
- SEGAL, Lynne. *Slow Motion – Changing Masculinities, Changing Men*. London: Virago, 1990. 396 s. ISBN 081351620X.
- SILVERMAN, David. *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. London: Sage, 2000. 416 s. ISBN 1412901960.
- SILVERMAN, David. *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: SAGE, 2001. 344 s. ISBN 0761968644.
- SIMKINOVÁ, Penny. *Partner u porodu*. 1. vyd. Praha: Argo, 2000. 246 s. ISBN 8072033085.
- SKOČOVSKÝ, Karel. D. O těhotenství tatíneků. In *Otcovství – Zdravé rodičovství. Sborník z konference 26. 11. 2004*. Brno: CENAP, 2004.
- STANDELMAN, Ingeborg. *Zdravé těhotenství, přirozený porod*. 1. vyd. Praha. One Woman Press, 2001. 583 s. ISBN 8086356043.
- STATHAM, June. *Daughters and Sons – Experiences of Non-sexist Childraising*. [1. vyd.]. Oxford a California: Blackwell, 1986. 205 s.
- ŠMAUSOVÁ, Gerlinda. Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví. *Sociální studia*, č. 7, 2002. s. 15–27. ISSN 1212365X.
- ŠMAUSOVÁ, Gerlinda. Normativní heterosexuality bez nátlaku k prokreaci? *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, č. 2–3, 2004. s. 1–4. ISSN 12130028.
- ŠMÍDOVÁ, Iva. Partnerky pečujících otců a jiných mužů. In DARULOVÁ, J., KOŠTIALOVÁ, K. (eds.). *Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história*. 1. vyd. Banská Bystrica: FHV UMB, 2004a. ISBN 8080559996.

- ŠMÍDOVÁ, Iva. Rodiny, kde pečují otcové. *Gender – Rovné příležitosti – Výzkum*, č. 4, 2004b. s. 10–12. ISSN 12130028
- ŠMÍDOVÁ, Iva. *Jiní muži. Alternativní životní dráhy mužů v české republice*. Disertační práce. Brno: FSS MU, 2004c.
- ŠMÍDOVÁ, Iva (ed.). *Pečovatelská otcovství: zkušenost a genderové vztahy*. IVRIS Papers Brno: IVRIS, 08/01, 2008. s. 1–72. ISSN 18030343. Dostupné na: http://ivris.fss.muni.cz/papers/pdfs/ivrisp001_smidova_pecovatelska_otcovstvi.pdf
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. Role otce před a po narození dítěte. In *Otcovství – Zdravé rodičovství. Sborník z konference 26. 11. 2004*. Brno: CENAP, 2004.
- ŠTANCELOVÁ, Eva ; MALÁ, Klára. Doprovod u porodu z pohledu porodní asistentky. In *Otcovství – Zdravé rodičovství. Sborník z konference 26. 11. 2004*. Brno: CENAP, 2004.
- VEBERA, Zdeněk. Otec u porodu z pohledu porodníka. In *Otcovství – Zdravé rodičovství. Sborník z konference 26. 11. 2004*. Brno: CENAP, 2004.
- WEST, Candace ; ZIMMERMAN, Don. H. Doing gender. In LOBER, J., FARRELL, S.A. (eds.). *The Social Construction of Gender*. 1. vyd. London: Sage Publications, 1991. 1384 s. ISBN 0803939574.

Autorka

Iva Šmídová je odbornou asistentkou na oboru Genderových studií na Katedře sociologie, Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Od roku 2005 působí jako vedoucí tohoto oboru. Vyučuje kurzy Genderové struktury společnosti a Kritická mužská studia. Výzkumně se orientuje na mechanismy re/produkce genderových vztahů v rodině a na jejich provázanost s dalšími klíčovými sociálními institucemi, jako jsou vzdělávací systém a trh práce. Kontakt: krizala@fss.muni.cz; Genderová studia FSS MU, Joštova 10, 602 00 Brno.